

hævder nemlig, at Helgesen efter striden gav sig til at skrive Skibykrøniken. Den skulle være et forsvarsskrift, der skulle forklare hans brud med ordensbrødrene! På baggrund af ovenstående kritik af forf.s opfattelse af salmeoversættelsen og dens følger og i betragtning af Skibykrønikens intentioner og hele indhold af ret forskellig art må Valkners teori afvises som helt uantagelig.

De i bogen anvendte forskningsmetoder har over for det spinkle kildemateriale ikke vist sig brugbare. Det spekulative og de dristige kombinationer er alt for dominerende. Den strenge kritik skorter det på. Derfor bringer professor Valkners velskrevne bog desværre ikke nye resultater af virkelig værdi.

ERIK SJØBERG

J. C. JACOBSEN: Danske Domme i Trolddomssager i øverste Instans. Indledning og Kommentar. København, G. E. C. Gad, 1966. xx + 309 s. 48 kr.

Dette arbejde falder i tre omtrent lige store dele, først en indledning om trolddom, hexetro og magi i almindelighed lige fra sumererne over oldtid og middelalder helt frem til renæssancen; dernæst en redegørelse for de hjemlige forhold, saavel hvad lovgivning og retspraxis som »den dannede almenheds« opfattelse angaar; og endelig en gennemgang af et halvhundrede danske retssager, der 1540 til 1697 behandledes af det kongelige retterting, respektive af højesteret. Det maa med det samme siges, at det ikke er lykkedes forfatteren at overbevise læseren om det berettigede i denne fremgangsmaade, idet der ikke er nogen klar og logisk sammenhæng imellem disse afsnit. Ikke blot forudsættes det uden videre, at der er en naturlig forbindelse mellem trolddom i Danmark og for eksempel orientens magi i oldtiden, men især konfronteres her to saa væsensforskellige størrelser som dansk proces og udlandets litterære og religionshistoriske vidnesbyrd med hinanden, medens udenlandsk retspraxis kun i yderst ringe grad er tilgodeset. Dette er saa meget mere beklageligt, som trolddomsforbrydelsen fra først af ansaas for et »aandeligt« delikt, hvorfor det utvivlsomt havde været nyttigt med blot enkelte henvisninger til kirkelige domstoles praxis i udlandet, ikke mindst i betragtning af det højt beskedne danske kildemateriale fra middelalderen. Dog er dette betydeligt mere omfattende end antaget af forfatteren; for eksempel omtales trolddom i praktisk talt samtlige danske synodalstatutter saavel før som længe efter reformationen, saaledes hos Byrge Gunnersen (§ 36, jfr. skriftemaalsvejledningen ib. fol f. vii r.) og Jens Brostrup (i bogen fejlciteret som København 1425), i visitationsvejledningen i Roskildebispens Jordebog, i Ulrik Stygges Aarhusstatutter (§ 39, jfr. § 55) samt i samtlige slesvigske statutter, f. ex. hos Eggert Durkop § 29.

Det særdeles omfattende, men meget spredte materiale, som fremlægges i værkets første del, bestaar foruden af oversættelser af bestemmelser i Corpus Juris Canonici og af udvalgte steder af Thomas Aquinas m. m. især af almindelig religionshistorie, folkløse, dogmatik, kultur- og aandshistorie, fortrinsvis i referat, uden kritisk stillingtagen. For eksempel er forfatteren af den opfattelse, at det engelske retsvæsens særlige karakter med nævninger (dvs. en »gammeldags«, næsten middelalderlig procesordning) og forholdsvis begrænset anvendelse af

tortur virkede hæmmende paa hexeprocesserne (hertil citeres et værk fra 1718), skønt det af hans eget materiale fremgaar, at der er en i hvert fald tidsmæssig sammenhæng mellem hexeprocessernes ophør og enevældens fremtrængen Europa over, hvorved de dannede klassers mere skeptiske synspunkter bringes til sejr over det folkelige (og mere »overtroiske«) element i retsplejen, jfr. at det i England netop er under Jacob II, at trolddomsforbrydelsen bliver »umoderne«.

Tilsvarende finder vi i hovedafsnittet, om den danske trolddomsproces, en sammenblanding af litterære udsagn fra »de kulturbærende lag« (hvis indflydelse paa retsplejens gang ikke dokumenteres) og konkrete trolddomssager. At dette afsnit giver meget lidt, som ikke allerede er kendt, og kun sjældent besvarer (endsige stiller) spørgsmaal, hænger formentlig sammen med, at netop dommene fra øverste instans er valgt som udgangspunkt; thi det er et spørgsmaal, om ikke de sager, der naaede saa langt, var mere specielle, for ikke at sige atypiske. Sandsynligvis vil vi faa et langt klarere billede, naar forfatteren udsender det lovede andet bind, der skal omfatte landstingsdommene (jfr. at fra 1576 skulde samtlige underrettsdomme i saadanne sager stadfæstes af højere instans). Exempelvis skal her anføres, at det meget betydelige antal trolddomssager, der 1616 verserede for Viborg landsting, højst sandsynligt udgør en væsentlig forudsætning for den nye trolddomsforordning af 1617. Men først, naar ogsaa underrettsakterne medinddrages i undersøgelsen, vil endelige resultater kunde naas. Saaledes giver Skast Herreds Tingbog et væsentligt bidrag til spørgsmaalet om det tilsyneladende meget vekslende antal kirkenævninger (gerne 12-15), idet sag nr. 164 i 1639 (med note) viser, at der vel udmeldtes 15 nævninger, men heraf skulde blot de 12 sværge, dvs. at tiltalte formentlig havde ret til at udskyde de tre (jfr. landskabslovene).

Med hensyn til det specielt retshistoriske virker det besynderligt, at forfatteren kan finde det »ejendommeligt«, at der ikke kendes en udtrykkelig hjemmel (dvs. et konkret nedskrevet lovbud) for baalstraffens anvendelse i trolddomssager, og det saa meget mere som dette vel snarest maa siges at være typisk for dansk strafferetspleje før Danske Lov, ja i vid udstrækning nøjes denne gerne med at kodificere ældgammel praxis. Her befinder vi os tilmed indenfor kirkens gamle retssfære (jfr. at Jyske Lovs trolddomskapitel er en senmiddelalderlig tilføjelse), hvor baalstraffen næsten kan kaldes den klassiske executionsmaade, og det ikke blot for trolddom, men ogsaa for blodskam, homosexualitet, crimen bestialitatis o. lign. (jfr. at Højesteret endnu i 1850'erne dømte homoseksuelle til baal og brand). Og da disse forseelser processuelt behandledes efter ganske tilsvarende retningslinier, f. ex. med kirkenævninger, vilde det utvivlsomt have været af værdi for nærværende undersøgelse, om det var medinddraget i arbejdet.

Saa snævert holder forfatteren sig til trolddomsforbrydelsen, at vi praktisk talt intet faar at vide om de nok saa interessante sidefænomener, dvs. om trolddom alene bestod i visse besværgelser m. v. (jfr. hertil det betydelige element af »katolske« levn, som indgik i postreformatorisk magi), eller om forbrydelsen ikke ofte reelt bestod i giftmord, fosterfordrivelse m. m.? I et appendix refereres »lægelige synspunkter«; men selve realiteten, at et betydeligt antal (maaske langt de fleste) af de for trolddom dømte personligt var overbeviste om at have haft forbindelse med »det Onde«, lades saa at sige ude af betragtning. Ej heller gøres der noget ud af begrebet »daarligt rygte«, skønt dette formelt som ikke

mindst reelt utvivlsomt var af altafgørende betydning for anklagen som ikke mindst for kirkenævningernes afgørelse (jfr. hertil Aasum Herreds Tingbog 1642 sag nr. 133f. og Viborg Landsting 1616 A nr. 73 og nr. 120, samt tilsvarende i en tyverisag, Aasum Herreds Tingbog 1643 nr. 282).

I hovedsagen maa dette arbejde karakteriseres som en med stor flid foretagen kompilation af lettere tilgængelige kilder (hvorfor er rettertingsdommen af 1543, hvor Svendborg byfoged af lensmanden anklages for at have løsladt troldkoner imod kaution – Herredagsdom bog nr. 2–3 fol. 57f. – ikke medtaget, naar andre sager – f. ex. 1540 – er opregnet, skønt ogsaa disse blot en passant berører trolddom?), og som introduktion og opslagsværk vil det med forsigtighed og kritik kunde anvendes til mere dybtgaaende studier, især naar andet bind foreligger.

TROELS DAHLERUP

M. FAVRHOLDT: Haderslev Latinskoles Historie 1567–1967. Skrifter udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 36. I kommission hos Danske Boghandleres Kommissionsanstalt, København, 1966. 381 s. Ill. 50 (25) kr.

Ikke helt få af de gamle latinskoler er blevet monografisk behandlet inden for de sidste årtier, f. eks. Aalborg Katedralskole, Ribe Katedralskole, Viborg Katedralskole og Roskilde Katedralskole. Disse monografier giver alle bidrag til det store værk om latinskolenes historie i Danmark, der engang må skrives; især vil man kunne hente meget stof fra de undersøgelser, som Bjørn Kornerup offentliggjorde i Ribe Katedralskoles Historie (1947–52). Et bidrag om latinskolelivet før år 1800 er leveret af Carl E. Jørgensen i bogen Skolemester og Hører, der udkom i 1965.

Nu foreligger Haderslev Latinskoles Historie 1567–1967, skrevet af den historisk og filologisk kyndige lektor Magnus Favrholdt, der selv er ansat ved Haderslev Katedralskole. Bogen behandler i seks afsnit skolens udvikling som renæssanceskole fra 1567, som højtysk latinskole baseret på Frederik III's legescholasticae fra 1655, som dansk lærd Skole fra 1850 til 1864, som tysk gymnasium fra 1864 til 1920, først med et slesvigsk siden med et prejsisk præg, og som en dansk gymnasieskole fra 1920 til i dag. Der gøres rede for skolens økonomiske vilkår, dens bygninger, undervisningens form og indhold, de pædagogiske ideer, skolens betydning for eleverne og for byen. I et tillæg bringes de vigtigste dokumenter fra skolens historie, en series rectorum og en fortegnelse over de lærere, der har virket ved skolen siden 1920. Bogen er forsynet med billeder af skolens bygninger i de forskellige perioder, enkeltbilleder af en række rektorer og gruppebilleder af skiftende lærerkollegier. Den er yderligere udstyret med et ofte oplysende noteapparat og et navneregister.

Fra tysk side er hertug Hans den Ældre ofte blevet fremstillet som en af den tyske kulturs pionerer. Favrholdt tilbageviser denne karakteristik og sandsynliggør, at hertugen ikke havde nationalpolitiske bagtanker, da han den 6. februar 1567 i Løgumkloster underskrev fundationsdokumentet, formodentlig tilskyndet af sin lærde hofpræst, den indfødte sønderjyde Jørgen Boie. Men fra ca. 1650 har modsætningen mellem dansk og tysk haft en afgørende indflydelse